

ТУРСКИЯТ НАКАЗАТЕЛЕН ЗАКОН – ОПИТ ЗА СЪЗДАВАНЕ
НА МОДЕРНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО*Нели Радева*OTTOMAN CRIMINAL LAW – AN ATTEMPT TO CREATE
MODERN LEGISLATION*Neli Radeva*

Abstract: During the 19th century, Ottoman law was influenced by the West. The Tanzimat reforms marked the beginning of criminal codification in the Ottoman Empire, whose Penal Code was adopted in 1858. It was modern in terms of format and content, and it differed from the penal laws of 1840 and 1851. Its first article stated that it shall not repeal the provisions of Sharia law. This dual nature of the code caused a lot of confusion. The complete replacement of Sharia law with modern European law did not happen suddenly, but gradually. This was necessary for the government to embrace the new ideas and understandings of the modern societies at that time. Therefore, the attempts of the Ottoman authorities to modernize the Empire's laws, particularly the ONK, cannot be denied.

Keywords: Ottoman criminal law, Ottoman Empire, reforms, French Penal Code, modern legislation.

През XIX в. Османската империя преживява поредица от вътрешни и външни кризи, включващи сепаратистки движения, бунтове, фискални проблеми, войни и т.н. Във връзка с това се предприемат реформи, насочени към промяна на правната и образователната система, икономиката, положението на населението и военните. Като част от тази цялостна програма за реструктуриране държавниците в империята насочват усилията си към създаване на модерна наказателноправна система¹.

През ноември 1839 г. е провъзгласен ферманът Хатишериф, с който се поставя началото на реформите на Танзимата. В него се твърди, че ще бъдат взети всички мерки за юридическо гарантиране безопасността на живота, честта и имота на всички поданици на империята независимо от тяхното вероизповедание. Декларира се, че ще се осигурят

равенство и неприкосновеност на имуществото им. Предвижда още да се гарантират и наследствените права². Идеите на Гюлханския хатишериф отразяват западните идеи за свобода и равенство, с тази разлика, че са представени в „османска версия“ – чрез предоставяне на гаранции за правата на всички субекти³.

Религиозният дух в империята е пречка за премахването на религиозната, политическата, икономическата и правната дискриминация на покорените народи.

В периода на Танзимата османското право е повлияно от Запада и претърпява значителни промени. Реформите на Танзимата поставят началото и на наказателноправна кодификация в империята.

Първият наказателен закон е подготвен в Меджлиса и е обнародван на 3 май 1840 г.

¹ Prisons in the Late Ottoman Empire, Ottoman Criminal Justice and the Transformation of Islamic Criminal Law and Punishment in the Age of Modernity, 1839–1922, The Age of Modernity, 1839–1922, p. 17.

² Андреев, М., Ф. Милкова. История на българската феодална държава и право. София, 1993.

³ Ralica, K. Formation of Bulgarian Criminal Law in The Post-ottoman liberation Period. – Konflikt und Koexistenz, Fr., 2015, 761.

Важно е да се отбележи, че принципът на равенство пред закона е подчертан във встъпителните му бележки. Престъпленията и наказанията са класифицирани в 13 глави с общо 41 статии. Той потвърждава принципа на равенство на субектите на империята пред закона и правото на справедлив и безпристрастен процес. Актът от 1840 г. не променя традиционните форми на наказание. Съдържа не само елементи от съвременните наказателни кодекси, но и разпоредби на шерията. При неговото прилагане местните ислямски съдии и държавни служители продължават да имат голяма автономия при определянето, съденето и наказването на престъпниците. Въпреки това законът от 1840 г. ясно определя юрисдикцията за наказателни дела: наказателните дела трябва да бъдат разглеждани в провинциите от местните съвети за престъпления, извършени в границите на провинцията⁴. Този закон представлява интересна комбинация от административно и религиозно право, която не е кодифицирана по-рано в империята. Въпреки това той съдържа редица недостатъци.

Опит за преодоляването им се прави със закона от 1851 г. В действителност той наподобява по форма и съдържание предишния закон, но внася известни допълнения в кръга на престъпните деяния, като например съпротива срещу полицията, престъпления, извършени в нетрезво състояние, хазарт, отвличане (на момичета), измама и фалшифициране. Към наказанията са включени окови, побой и т.н. По-важното нововъведение са разпоредби, които определят някои хора „като лица, които представляват заплаха за обществото“. Във връзка с тогавашните тревоги сред европейските криминалисти за рецидивизъм е и уредбата на чл. 13 от глава 3 на закона от 1851 г., който предвижда, че ако лицата, които представляват заплаха за обществото (отговорни за нарушаване на обществената сигурност), се променят след една година лишаване от свобода с окови и докажат това със свидетелството на поръчител, тогава те ще бъдат освободени, но в противен случай те трябва

да останат в затвора, докато не стане ясно, че са се поправили⁵.

Най-важната новост в закона от 1851 г. може би е по-конкретната класификация на престъпленията срещу собствеността и срещу правилата за данъчно облагане в III глава.

Като цяло целта е да се съдейства за поддържането на обществения ред, предотвратяване на корупцията сред държавните служители и защита на индивидуалните права. Все още не се ограничава дискреционната власт на съдиите и местните служители.

През 1854 г. империята създава наказателни съдилища, наречени *Meclis-i Tahkik*, които получават правото да разглеждат наказателни дела вместо провинциалните съвети. Тези съдилища функционират подобно на ислямските съдилища, тъй като обвиняемият няма достъп до адвокат и съдиите представляват държавните интереси.

С обявения на 28 февруари 1856 г. Гюлхански хатишериф се прогласяват равни права за гражданите от всички религии. Този ферман е обявен в резултат на политическия натиск на Великобритания и Франция, участвали в Кримската война между Османската империя и Русия. С него правата на немюсюлманите са разширени и османското общество се опитва да се доближи до стандарта на западния живот. Тази реформа се провежда и за да се попречи на Европа да се намеси във вътрешните работи на империята. Въобще в периода от 1839 до 1876 г. са направени редица опити от османската администрация да изпълни обещанията за равенство – някои успешни, други половинчати.

С Хатихумаюна от 1856 г. освен правата на немюсюлманите се гарантират и техните институции, като те се съхраняват и потвърждават. Създаването на смесени съдилища е важна стъпка в тази насока. На тях са подсъдни всички граждански, търговски и наказателни дела – независимо от изповядваната религия на страните по делото.

Реформата в съдебната система ограничава ролята на шериятските съдилища. Съдиите се освобождават донякъде от духовната

⁴ Terzibasoglu, Y. Ottoman “Legal Revolution” in the Nineteenth-Century Balkans: The Role of Local Councils and Courts in the Making of Property and Criminal Law, 2015, p.128, 130, 131.

⁵ Пак там, с. 131.

власт, но попадат под зависимостта на органите на светската власт. Реформите в съдебната система не променят осезателно правораздаването. Корупцията е повсеместна, а законите не се прилагат, когато страна по процеса е християнин.

Така през 1858 г. НЗ е приет след втория реформатски едикт и влиза в сила. Той представлява адаптация на Френския кодекс от 1810 г. Въпреки че е много по-модерен по форма и съдържание и значително се различава от наказателните закони от 1840 и 1851 г., първата му статия гласи, че не отменя наказанието според разпоредбите на шерията. Този двоен характер на закона създава много обърквания⁶.

Следва да се отбележи, че наказателните закони от 1840 и 1851 г. до голяма степен са съобразени с традицията на класическия период на правото, докато при подготовката на закона от 1858 г. са използвани повече западните закони, по-специално Френският наказателен кодекс (ФНК), като система и като съдържание. Двата закона от 1840 и 1851 г. обаче са източник на Наказателния закон (НЗ) от 1858 г., като до голяма степен са преработени. За източник на НЗ е използван и Законът за подкуп и присвояване, издаден през 1855 г. Някои от неговите членове са претърпели корекции, а нови тридесет са включени в неговото съдържание. Но основен негов източник е ФНК от 1810 г. (Code Pénal 1810). Съществуват обаче различни гледни точки по отношение степента на влияние на ФНК. Според някои автори НЗ от 1858 г. е превод на ФНК, който съдържа грешки. От друга страна, има такива, според които законът се основава на ФНК, но с големи промени и допълнения. Следва да се отбележи още, че той е интересен и от гледна точка на промените, преживявани от Османската империя.

Подготовката на НЗ е възложена на комисия, състояща се от 8 членове, чийто пред-

седател е Ахмед Джевдет паша и влиза в сила с волята на султана на 9 август 1858 г. Законът е съставен от три раздела и 264 члена⁷. Следователно не може да се приеме, че е просто превод ФНК. Освен това трябва да се има предвид, че към този закон са добавени някои статии за спазването на ислямското законодателство и османската практика. Не на последно място следва да се споменат и констатациите на Джордж Ъънг, който превежда Турския наказателен закон (ТНЗ) от 1858 г. на френски език и посочва статиите, взети от ФНК. Съгласно установеното от него в ТНЗ са цитирани само 126 статии, което доказва, че повечето негови членове се основават на източници, различни от ФНК⁸.

Най-голямата разлика между този нов закон и неговите предшественици е включването на раздел, посветен на защита правата на личността. Престъпления срещу лица са разделени на три категории: „(1) престъпления, извършени срещу живота и индивидуална сигурност, (2) престъпления срещу честта и достойнството и (3) престъпления срещу имуществото на гражданите“⁹.

Трябва да се отбележи, че ТНЗ от 1858 г. потвърждава принципа на законността на престъпленията, съгласно който законът определя кои деяния са престъпни. Затова е общоприето мнението, че османското наказателно законодателство от XIX век приема достиженията на западното наказателно право, и в частност на това на французите⁹.

Противоречиви са и мненията на изследователите му. Някои от тях приемат, че той значително се доближава до модерното европейско законодателство. Такова е становището, поддържано от Ф. Ш. Шабанов¹⁰, Н. Гайдарски, който определя ТНЗ като „сравнително модерен закон“¹¹.

Според проф. Токушев, независимо че въплъщава правните принципи на Танзима-

⁶ Пак там, с. 128–129.

⁷ 1858 Osmanlı Ceza Kanunnamesi (1858 Ottoman Penal Code) – <https://yusifishahriyar.blogspot.com/2017/05/1858-osmanli-ceza-kanunnamesi.html?zx=23d0f3df0dbf3e98>

⁸ Пак там.

⁹ Пак там.

¹⁰ Шабанов, Ф. Ш. Государственный строй и правовая система Турции в период Танзимата. Баку, 1967, с. 172.

¹¹ Гайдарски, Н. Процесът срещу Васил Левски и революционната организация. – Исторически преглед, 1973, № 3, с. 60

та, той не се доближава много до тогавашното съвременно законодателство. Създаден е да укрепи феодално-деспотичния режим в империята¹². Видимо е влиянието на ислямската религия върху светското право, което дава възможност да се търси наказателна отговорност не само за деянията, санкционирани от ТНЗ, но и за деяния, които, въпреки че не са включени в закона, се санкционират от мюсюлманското религиозно право¹³. Показателен в това отношение е още чл. 1 на ТНЗ. Тази първа статия е много интересна, защото показва правното разбиране, до което е достигнал законодателя.

Предписанията на Корана, сунната, иджмата, къяса и фетвите са основен източник на османското право. Замяната изцяло на шериатското право с модерното европейско законодателство няма как да стане изведнъж. Все пак става въпрос за правна уредба, установена през вековете. Измененията в нея изискват време, което е необходимо и за възприемането от управляващите на новите идеи и разбирания на тогавашните модерни общества. Затова не може да се отречат опитите на османските власти да модернизират законите, и в частност ТНЗ.

Както модерните наказателни закони по своето съдържание има „обща част“ и „специална част“, състояща се от три раздела, така и ТНЗ възприема от ФНК трипартидното деление на престъпните деяния на: *злодеяния (crimes), престъпления (delits) и нарушения (contraventivis)*. Злодеянията са деяния, с най-висока степен на обществена опасност, тъй като те засягат държавата, правителството, държавните агенти, религията и др.¹⁴. Изключително непълно е дадено определението за злодеяние. Съгласно закона това е деяние, спрямо което следва да се наложи наказание смърт, доживотен затвор или временни окови, заедно с безчестно излагане пред публика, на затвор в крепост, на доживотно заточение, на доживотно лишаване от чин, служба и на отнемане на граждански права (чл. 3). Престъпленията пък са дела, за които се налагат

поправителни наказания. Такива са затвор за повече от една седмица, временно заточение, отстраняване от държавна служба и глоба (чл. 4). Законодателят предписва, че нарушенията (простъпки) са дела, за които се предвижда наказание затвор от двадесет и четири часа до една седмица и глоба, най-много до сто гроша (чл. 5).

С ТНЗ се прави опит да се създаде и нова наказателноправна система. **Наказанията** в закона от 1858 г. са основни и допълнителни. Основното наказание е това, което е еквивалент на престъплението. Чрез наложеното индивидуално наказание се цели защита на обществения интерес и недопускането на повторно извършване на деянието. Допълнителните наказания са наказанията, които съдията трябва да постанови в допълнение към първоначалното наказание.

ТНЗ предвижда следната система от наказания: лишаване от живот, доживотен или временен каторжен труд, доживотно или временно заточение в отдалечените краища на империята, затваряне в крепост, публично излагане (опозоряване), лишаване от чинове, степени, длъжности и граждански права, запиране и глоба. Последното наказание може да се замени със запиране, ако лицето, поради безпаричие, не може да плати глобата. Направен е опит системата на наказанията да съответства на модерното европейско законодателство, като се транспонират съответни текстове от ФНК. Например и в ТНЗ смъртното наказание на бременна жена се изпълнява, след като тя роди (чл. 18).

В империята наказанието „лишаване от свобода“ се превръща в най-често срещаната форма на наказание. Лишаването от свобода в затворите, каторгите, цитаделите, подземията и правителствените сгради не е новаторско наказание за османците от XIX век. То е съществувало от най-ранните дни на империята и запазва приложението си и след приемането на закона. Що се отнася до наказанието „изгнание“, то е било сравнително ограничено. Широко разпространено се запазва и на наказанието „глоба“.

¹² Токушев, Д. Създаване на новобългарското наказателно право (1877–1896). София, 2019, с. 26.

¹³ Токушев, Д. Възникване на българското буржоазно наказателно право в периода на временното руско гражданско управление (1877–1879). В: ГСУ, т. LXXII, София, 1981, с. 266.

¹⁴ Ralica, K. Formation of Bulgarian Criminal Law..., p. 762.

ТНЗ възприема принципа на личната наказателна отговорност на физическото лице, навършило определена възраст. Тя не е изрично посочена в закона. Необходимо е още лицето да е вмняемо. Освобождават се от наказателна отговорност малолетните и психично болните. За „несъвършенолетните (юноша, т.е. който е наближил своето съвършенолетие)“ се предвиждат по-леки наказания от посочените в закона. Ново, съобразено с модерното законодателство е решението да се освободят от наказателна отговорност лицата, които са били принудени да извършат дадено престъпно деяние. Изключена е и възможността да се прилага наказателна репресия спрямо трупове или животни¹⁵.

В чл. 43 от ТНЗ е предвидено да не се прави разлика при налагането на наказания на лицата в зависимост от техния пол. Въпреки това законодателят предвижда хуманно отношение при изпълнението на някои наказания, а именно да се направи „някое смиление към женския пол“.

В „Общата част“ не се съдържат и правила за наказателноправни институти, като неизбежна отбрана, крайна необходимост, смекчавачи и утежняващи вината обстоятелства. На пръв поглед непълно са уредени съучастието, опитът за престъпление, рецидивът и др.

Първоначалното впечатление за опита за престъпление е, че в общата част на ТНЗ липсва норма, която да регламентира разликата между опита и довършеното престъпление или пък да показва степента на наказанието за опит. Този недостатък донякъде е преодолян в особената част. В нея са налице членове, в които се определя наказание за опит по някои престъпления. Поради това, че в ТНЗ не се определя изобщо наказуемостта за опита, основателно можем да приемем, че опитът у нас след Освобождението е наказуем само в случаите, за които изрично е предвидено в закона. За това можем да твърдим, че действащият ТНЗ по въпроса за опита е доста съвременен и отговаря дори на изискванията на углавната наука¹⁶. В чл. 180 и притурката му е казано, че

за опитът за убийство, което не е довършено по причини, независещи от престъпника, за последния се предвижда по-леко наказание, отколкото за довършеното убийство. Съгласно чл. 174 опитът за умишлено убийство се наказва с 15-годишен затвор в окови; в чл. 170 от същия закон за предумишлено убийство-виновният се наказва със смърт, а в чл. 180 и притурката се предвижда за опит за убийство временен от 3 до 15 години затвор в окови. В съответствие с модерните европейски закони и в чл. 180 се дава възможност на съда да определя размера на наказанието според обстоятелствата от минимума до максимума. В притурката от 1860 г. към чл. 198 ТНЗ се постановява наказание „затвор“ за не по-малко от три месеца и за опит за „насилствено прелюбодейство“. Прави впечатление, че предвиденото наказание е много по-леко, за разлика от това при довършеното престъпление.

В ТНЗ изрично не е посочено, че опитът за престъпление се наказва, т.е. следва да се приеме, че той не се наказва, с изключение на изрично посочените в закона случаи. Съгласно притурка I към чл. 230 от ТНЗ от 1860 г.: „който се опита да извърше кражба, но по независещи от волята му препятствия не е можал да земе нещо, осъжда се на наказанието за кражба според степента на делото, за което се опитал да направи“. По този начин се дава един вид общо правило за наказуемостта на опита за кражба.

Както бе посочено, в общата част липсва определение за опита, откъдето да стане ясно какви видове опит ТНЗ познава. Но от особената част (чл. 180, 198, 230 и др.) може да се направи извод, че се признава само довършеният опит, тъй като става въпрос за престъпленията убийство, обезчестяване, кражба и др., които не са извършени поради независещи от дееца обстоятелства. Макар че ТНЗ не познава двете форми на опита: довършен или недовършен, предвижда за него много по-леко наказание, за разлика от довършеното престъпление. Наред с това дава възможност на съда да определя наказанието съгласно престъпната воля и характера на престъплението. С цел

¹⁵ Уголовное право зарубежных государств. Вып. 1. Источники уголовного права. Москва, 1971, с. 192.

¹⁶ **Маринов, В.** Върху опитването за престъпление. – В: Юридическо списание, кн. VI, 1889, с. 5.

налагането на справедливо наказание на децата при опита за извършване на престъпление е важно да се определи дали то е довършено, или не. Разрешаването на този въпрос е от важно значение за изграждането на модерно наказателно законодателство.

В ТНЗ е намерено място и на законната отбрана. И тук, както при опита, липсва регламентация в общата част на закона. Само в особената част и то в глава II, отдел I За убийството, нараняванията и удрянето (чл. чл. 186 и 187) е разгледан този институт. Като дори и там не се дава никакво определение на понятието „законна отбрана“¹⁷.

В голяма част от европейските законодателства се определя само понятието на законната отбрана и се казва, че всяко действие, извършено в състояние на законна отбрана, не се вменява във вина и не води до наказателна отговорност. Нито в германския, нито в унгарския и нидерландския наказателен кодекс не се прави разлика в положението или званието на нападателя, дали е длъжностно или частно лице. За разлика от тях, в мотивите на руския проект за наказателен закон е категорично посочено, че законна отбрана срещу противозаконните действия на длъжностните лица е възможна¹⁸. Действащият у нас ТНЗ не разрешава по категоричен начин този въпрос. Чл. 189 предписва: „Ако някой отвърне с убийство, наранявания или удряния другиму, когато последният искал да го убие, нарани или удари, също е извиняем“. Съгласно чл. 189 полицейските служители не са отговорни за убийства, наранявания и удари, извършени при изпълнение на служебните им задължения и когато действат съгласно дадените им разпореждания и станат причина за убийство, нараняване или побой. Лицата, които биха отвърнали на полицейските служители с подобни дела, не са извиняеми.

ТНЗ не съдържа систематично деление на престъпните деяния, липсват и основания, които изключват наказателното преследване

и изпълнението на наказанието. Във връзка с последното следва да се отбележи, че ТНЗ не познава наказателната давност¹⁹.

Освен т.нар. „Обща част“ той има и „Специалната част“, която се състои от три раздела. Първият е озаглавен „За злодеяния и престъпления, които причиняват обща повреда и за възлаганите на тях наказания“, урежда престъпленията против държавата и има 16 глави. Вторият „За злодеянията и престъпленията, извършени връз частни лица, и за налаганите им наказания“ регламентира престъпленията против личността и се състои от 12 глави. Последният раздел „За възлаганите наказания на онези, които нарушават определените мерки за общественото здраве и които не се съобразяват с полицейските наредби въобще“ е кратък и не е разделен на глави.

Както бе посочено, в новия закон са включени разпоредби от ФНК, някои са съобразени с шериата, а други са заимствани от предходните два закона. Така например фалшификацията на документи в закона от 1858 г. е уредена, както в тези от 1840 и 1851 г., докато престъплението „изневяра“ липсва в наказателните закони от 1840 и 1851 г., неговите разпоредби са реципирани от френския първоизточник. Въпреки че престъплението „подкуп“ е уредено в двата по-стари закона, глава 3 от ТНЗ от 1858 г. преведена на ФНК от 1810 г. С цел модернизирането на законодателството са включени текстове от ФНК, като отдел IV „За противозаконното затваряне и задържане лица, открадване деца и непълнолетни и за отвлечане момичета“. Новото в закона е жилищният имунитет. Според член 105 държавен служител подлежи на затвор от шест месеца до три години, ако влезе насилствено в жилището на някое лице, с изключение на правомощията, предоставени от военните закони и полицейските устави. В съответствие с модерните законодателства е разпоредбата на чл. 103 от НЗ от 1858 г., която гласи, че изте-

¹⁷ **Маринов, В.** Законната отбрана в теорията и положителните законодателства. – Юридическо списание, кн. III, 1890, с. 91.

¹⁸ Пак там, с. 108–109.

¹⁹ **Минков, Д.** Развитие и характер на законодателството в България. – Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941). София, 1941, с. 52–53; **Долапчиев, Н.** Развой на българското наказателно право след Освобождението на България до днес. – Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941). София, 1941, с. 63.

занията на обвиняемия с цел да се признае за виновен се считат за престъпление. Съгласно член 103, ако някой от държавните служители измъчва обвиняемия, за да му изтръгне самопризнание, той ще бъде наказан с временен затвор в крепост и пожизнено лишаване от чин и служба. Ако измъчваното лице почине, чиновникът се наказва „като че е убил или наранил“²⁰.

Нова уредба има и престъплението за клевета, което е познато и уредено още от времето на Сюлейман Великолепни. Третата глава от НЗ от 1840 г. също включва клеветата. Това престъпление е регламентирано и в закона от 1851 г., но и в двата закона уредбата не е достатъчно пълна. В член 213 от новия закон е направен цялостен регламент за престъплението „клевета“.

В Османската империя наказателните закони от периода Танзимата и НЗ от 1858 г. не съдържат специални разпоредби относно престъплението „убийство на новородено дете“. Причината за това е, че както в ислямския закон, така и ФНК от 1810 г. липсват изрични разпоредби относно убийството на новороденото. А чл. 192 и 193 от закона се отнасят само за абортите.

В НЗ от 1858 г., който е повлиян от ФНК от 1810 г., е направена по-подробна регламентация на престъплението „бунт“. Съответно престъплението „подбуждане към бунт“ и „присъединяване към бунт“.

При анализа на престъпни състави в „Специалната част“ се вижда, че не всички са формулирани изчерпателно. Направен е опит за създаване на модерен закон, но си остава влиянието на религиозното право. Запазва се възможността да се търси наказателна отговорност не само за деяния, предвидени в НЗ, но и за такива, които се санкционират от шериата. Друг сериозен недостатък на закона е, че в него са запазени кръвната мъст и талиона при престъпленията против личността (убийства и телесни повреди) и в случаите на прелюбодеяние. Суровостта, с която се отличават някои от санкции в НЗ, се определя в значителна степен от религиозното право²¹.

При Временното руско управление руските власти санкционират ТНЗ и той придобива ново съдържание. Премахва се религиозният му характер и се правят промени в системата на наказанията.

Законът продължава да се прилага у нас и след края на Временното руско управление чак до 1896 г. (близо 16 години). Причините за това са различни. Вероятно, от една страна, наличието на редица належащи въпроси пред българските държавници, от друга – липсата на достатъчно юристи. Не може да се отрече и желанието на нашите законодатели да създадат модерен европейски закон, отговарящ на потребностите на българското общество.

БИБЛИОГРАФИЯ

Андреев, М., Ф. Милкова. История на българската феодална държава и право. София, 1993. // **Andreev, M., F. Milkova.** Istoria na balgarskata feodalna darzhava i parvo, Sofia, 1993.

Гайдарски, Н. Процесът срещу Васил Левски и революционната организация. – Исторически преглед, 1973, № 3. // **Gaydarski, N.** Protsetsat sreshthu Levski I revolyutsionnata organizatsia. – Istorieski pregled, 1973, № 3.

Долапчиев, Н. Развой на българското наказателно право след Освобождението на България до днес. – Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941), София, 1941. // **Dolapchiev, N.** Razvoy na balgarskoto nakazatelno parvo sled Osvobozhdenieto do dnes. – 60 godini balgarsko pravosadie (1878–1941), Sofia, 1941.

Императорскийтъ Наказателенъ Законъ. В: Арнаулов, Хр. Пълно събрание на държавните закони, уставы, наставления и високи заповеди на Османската империя. Том четвърти. София, 1886.

Маринов, В. Върху опитването за престъпление – В: Юридическо списание, кн. VI, 1889. // **Marinov, V.** Varhu opitvaneto za prestaplenie – Yuridicheski pregled, VI, 1889.

Маринов, В. Законната отбрана в теорията и положителните законодателства. – В: Юридическо списание, кн. III, 1890. // **Marinov, V.** Zakonnata otbrana v teoriyata i polozhitelnite zakonodatelstva – Yuridicheski pregled, III, 1890.

Минков, Д. Развитие и характер на законодателството в България. – В: Сб. 60 години българско правосъдие (1878–1941). София, 1941. // **Minkov, D.** Razvitie i harakter na zakonodatelstvoto v Balga-

²⁰ Вж. Императорскийтъ Наказателенъ Законъ. – В: Арнаулов, Хр. Пълно събрание на държавните закони, уставы, наставления и високи заповеди на Османската империя. Том четвърти. София, 1886, с. 99.

²¹ Токушев, Д. Създаване на новобългарското наказателно право..., с. 28.

gia – 60 godini balgarsko pravosadie (1878–1941), Sofia, 1941.

Токушев, Д. Възникване на българското буржоазно наказателно право в периода на временното руско гражданско управление (1877–1879). – ГСУ, т. LXXII, София, 1981. // **Tokushev, D.** Vaznikvane na burzhoaznoto nakazatelno pravo v perioda na vremennoto rusko grazhdansko upravlenie (1877–1879). – GSU, т. LXXII, Sofia, 1981.

Токушев, Д. Създаване на новобългарското наказателно право (1877–1896). София, 2019. // **Tokushev, D.** Sazdavane na novobalgarskoto nakazatelno pravo (1877–1896), Sofia, 2019.

Уголовное право зарубежных государств. Вып. 1. Источники уголовного права. Москва, 1971.

Шабанов, Ф. Ш. Государственный строй и правовая система Турции в период Танзимата. Баку, 1967 // **Shabanov, F. Sh.** Gosudarstvennyu stroi i

pravovaya sistema Turtsii v period Tanzimata. Baku, 1967.

1858 Osmanlı Ceza Kanunnamesi (1858 Ottoman Penal Code). – <https://yusifishahriyar.blogspot.com/2017/05/1858-osmanl-ceza-kanunnamesi.html?zx=23d0f3df0dbf3e98>

Prisons in the Late Ottoman Empire, Ottoman Criminal Justice and the Transformation of Islamic Criminal Law and Punishment in the Age of Modernity, 1839–1922 The Age of Modernity, 1839–1922.

Ralica, K. Formation of Bulgarian Criminal Law in The Post_ottoman liberation Period. – Konflikt und Koexistenz, Fr., 2015.

Terzibasoglu, Y. Ottoman >Legal Revolution< in the Nineteenth-Century Balkans: The Role of Local Councils and Courts in the Making of Property and Criminal Law.